

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2018.01.043>

УДК 314.18 : 316.42(477)

JEL CLASSIFICATION: I31

Г.В. ГЕРАСИМЕНКО

канд. екон. наук, старш. наук. співроб., пров. наук. співроб.
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи Національної академії наук України
01032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: geranna@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РЕАГУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Стаття присвячена питанням розбудови належної відповіді правоохоронних органів на виклики, пов'язані з проблемою домашнього насильства в Україні. Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження соціологічних інструментів моніторингу й оцінки ефективності роботи правоохоронців із протидії та попередження насильства в сім'ї. Представлено результати спеціального опитування громадян, які зазнали домашнього насильства та зверталися з цього приводу до поліції. Опитування виконано за підтримки Фонду народонаселення ООН та ініціативи МВС України.

За підсумками опитування потерпілих, які зверталися до правоохоронних органів, проаналізовано основні форми пережитого насильства, категорії кривдників, обставини звернень до правоохоронців та особливості запобіжних заходів, що були застосовані до порушників. Окремий фокус дослідження пов'язаний із оцінкою рівня задоволеності громадян рішеннями, що були ухвалені поліцією на місці події, в контексті ризиків повторення насильства, наслідків для життя родини, відчуття безпеки членів сім'ї. Оцінювання роботи правоохоронців охоплювало різні аспекти взаємодії з громадянами: своєчасність та ефективність наданої допомоги, прозорість і неупередженість дій правоохоронців, об'єктивність ухваленого рішення та забезпечення належної поінформованості громадян щодо доступних послуг і процедур притягнення кривдників до відповідальності. Окреслено особливості бачення громадянами основних проблем, які можуть виникати у разі звернення до правоохоронних органів у зв'язку з домашнім насильством, та можливих шляхів їх вирішення. Серед першочергових кроків – необхідність застосування суворіших заходів до кривдників, посилення інформаційної роботи з питань попередження насильства та підвищення професійного рівня правоохоронців у контексті поводження з потерпілими. Результати дослідження можуть бути використані для розробки державної політики запобігання домашньому насильству з метою вдосконалення системи соціальних послуг, що надаються постраждалим та їхнім сім'ям.

Ключові слова: домашнє насильство, громадська поліцейська діяльність, мобільні групи поліції з протидії домашньому насильству, рівень довіри до правоохоронних органів.

A. V. Герасименко

канд. экон. наук, старш. науч. сотр., вед. науч. сотр.
Институт демографии и социальных исследований
им. М.В. Птухи Национальной академии наук Украины
01032, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60
E-mail: geranna@ukr.net

ПРОБЛЕМЫ РЕАГИРОВАНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ НА ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ

Статья посвящена вопросам обеспечения ответа правоохранительных органов на вызовы, связанные с проблемой домашнего насилия в Украине. Цель статьи — обоснование целесообразности внедрения социологических инструментов мониторинга и оценки эффективности работы правоохранителей по противодействию и предупреждению насилия в семье. Представлены результаты специального опроса граждан, переживших домашнее насилие. Опрос проведен при поддержке Фонда народонаселения ООН и по инициативе МВД Украины. По итогам опроса пострадавших, обратившихся в правоохранительные органы, проанализированы основные формы пережитого насилия, категории обидчиков, обстоятельства обращений к правоохранителям и особенности ограничительных мер, примененных к нарушителям. Отдельный фокус исследования связан с оценкой уровня удовлетворенности граждан решениями, принятыми полицией на месте происшествия, в контексте рисков повторения насилия, последствий для семьи, ощущения безопасности граждан. Оценивание работы правоохранителей охватывало различные аспекты взаимодействия с гражданами: своевременность и эффективность предоставленной помощи, прозрачность и непредубежденность действий правоохранителей, объективность принятого решения и обеспечение надлежащей информированности граждан. Представлено видение гражданами основных проблем в случае обращения в правоохранительные органы в связи с домашним насилием. Результаты исследования могут быть использованы для разработки государственной политики противодействия домашнему насилию с целью совершенствования системы социальных услуг, предоставляемых пострадавшим.

Ключевые слова: домашнее насилие, общественная полицейская деятельность, мобильные группы полиции по противодействию домашнему насилию, уровень доверия к правоохранительным органам.

G. V. Gerasymenko

PhD (Economics), Senior Researcher
Leading Researcher of Department
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, blvd Taras Shevchenko, 60
E-mail: geranna@ukr.net

THE PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT RESPONSE TO DOMESTIC VIOLENCE THROUGH THE PRISM OF PUBLIC OPINION

The article is devoted to development of policy response of law enforcement agencies to the challenges of domestic violence in Ukraine. The objective of the paper is to ground the need in introducing sociological tools for monitoring and evaluation of the effectiveness of law enforcement officers on combating and preventing domestic violence. The author presents the findings of a special survey of victims who survived domestic violence and sought help from police officers that was conducted with the support of the United Nations Population Fund and initiated by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

According to the findings of the victim's survey, the main forms of survived violence, the categories of offenders, the circumstances of appeals to law enforcement officers, and the specifics of restrictive measures applied to offenders were analyzed. A special focus of the study was targeted at assessment of the rate of satisfaction of citizens with decisions taken by police at the scene, in terms of the repeated risks of violence, consequences for the family life, and safety expectations of victims.

Assessment of the work of police officers covered multiple aspects of their interaction with citizens: timeliness and effectiveness of the provided aid, transparency and impartiality of acts of police officers, objectivity of

their decisions and ensuring victims with proper information about available services and procedures to bring abusers to liability.

The article also outlines public perceptions of the main problems that may encounter when addressing the law enforcement agencies due to domestic violence. The proposed priority measures include: introduction of more severe punishment to abusers, strengthening awareness raising efforts, and improving professional level of police officers in the context of attitudes to victims. The results of the research can be used for developing the state policy on combating domestic violence and improving the system of social services provided to the victims.

Keywords: *domestic violence, community policing, mobile police groups on prevention of domestic violence, trust in law enforcement agencies.*

Постановка проблеми. Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем. Від нього можуть потерпати жінки, чоловіки та діти. Відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнім насильством є «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [1].

Незважаючи на високу замовчуваність домашнього насильства, масштаби проблеми залишаються досить значними в Україні. Зокрема, протягом 2016 року до органів Національної поліції України надійшло 127,5 тис. заяв та повідомлень щодо вчинених правопорушень та інших подій, пов'язаних із насильством у сім'ї (або 2,5 % від загальної кількості зареєстрованих заяв і повідомлень), з них 982 були подані особисто дітьми. Протягом року було розслідувано 893 кримінальних провадження за кримінальними правопорушеннями, скоєними в сімейному середовищі. До адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП притягнуто 87,6 тис. осіб, із яких 246 – неповнолітні.

Домашнє насильство зумовлює значні медико-демографічні втрати, що визначаються безповоротними втратами населення, отриманням тяжких травм та інвалідизацією постраждалих, погіршенням репродуктивного здоров'я та імовірністю тривалих психологічних розладів у жертв насильства. Окрім безпосередньої шкоди для здоров'я постраждалих, насильство в сім'ї має вагомі суспільні наслідки, які вимірюються економічними збитками, пов'язаними з непрацездатністю потерпілих, вартістю функціонування системи державних послуг для жертв насильства тощо. Не менш вагомими є нематеріальні збитки, пов'язані з психологічними наслідками пережитого насильства для дітей, які стали його свідками, та їх можливого впливу на формування моделей майбутньої поведінки у власних родинях. Це визначає високу актуальність досліджень проблематики домашнього насильства в Україні, наукового пошуку найбільш ефективних механізмів запобігання насильству та оцінювання ефективності соціальних послуг, які надаються постраждалим.

З метою реалізації новітніх форм і методів роботи з реагування на випадки домашнього насильства, в територіальних органах поліції Дарницького управління поліції Головного управління Національної поліції у м. Києві, Малиновського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Одеській області та Северодонецького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Луганській області було запроваджено пілотний проект зі створення мобільних груп реагування на повідомлення про вчинення насильства в сім'ї. До складу груп входять працівники

превенції, а саме – дільничні офіцери поліції, працівники ювенальної превенції, слідство карного розшуку та екіпаж патрульної поліції віддалено.

Спеціальні підрозділи поліції під назвою «Поліна» запрацювали в червні 2017 року, і за перший місяць після старту проекту правоохоронці отримали 376 звернень, які завершилися складанням 115 адміністративних протоколів та відкриттям чотирьох кримінальних проваджень. Станом на 01.11.2017 р. до територіальних підрозділів поліції в пілотних районах надійшло вже 1 451 звернення, з приводу яких здійснено 1 411 виїздів мобільних груп, із них 91 виїзд – разом із працівниками соціальних служб. На місці події прийнято 483 рішення, 473 особи визнано потерпілими від насильства в сім'ї.

Запровадження новітніх форм і методів боротьби з домашнім насильством потребує розробки відповідної системи оцінювання їх результатів. Окрім об'єктивних показників роботи правоохоронних органів, що відображаються адміністративною (відомчою) статистикою, важливим індикатором ефективності роботи поліції є результати суб'єктивних оцінок населення. Подібне поглиблення співпраці з активними громадянами відповідає засадничим принципам стратегії *community policing* [2], спрямованої на розвиток партнерства з місцевими громадами в забезпеченні громадської безпеки. Найпоширенішим методом збору такої інформації залишаються соціологічні опитування, які дають змогу оцінити рівень довіри населення до правоохоронних органів, задоволеність громадян отриманими послугами або доступність відповідних служб на місцях.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми насильства в сім'ї досліджували вітчизняні фахівці в галузі психології, педагогіки, кримінології, адміністративного та кримінального права – О. Ковальова (O. Kovalyova) [3, 4]; Н. Анішук (N. Anischuk) [5], К. Левченко (K. Levchenko) [6], Г. Христова (G. Khrystova) [7], В. Бондаровська (V. Bondarovska) та О. Кочемировська (O. Kochemyrovska) [8]. Завдання цих досліджень полягали у розробці комплексних рекомендацій щодо вдосконалення законодавчого середовища та посилення заходів державної політики з протидії домашньому насильству.

Оцінювання рівня поширеності насильства, визначення його причин та наслідків досить давно перебувають у фокусі соціальних досліджень. Так, перші національні оцінки поширення насильства щодо жінок були виконані в рамках Медико-демографічного обстеження України (МДОУ–2007), програма якого містила спеціальний модуль «Насильство в родині» з питаннями щодо особистого досвіду домашнього насильства [9]. 2014 року здійснено репрезентативне обстеження населення з питань насильства щодо жінок й дівчат, яке ґрунтувалося на тому ж тематичному модулі МДОУ–2007 [9]. Результати цих обстежень дають змогу певною мірою оцінити рівень поширення гендерно зумовленого насильства та краще зрозуміти його природу, причини та наслідки.

Особливості суспільної думки щодо насильства в родині досліджували й у рамках Мультиіндикаторного кластерного обстеження в 2012 році (*MICS*) [10]. Деякі питання, пов'язані з проявами домашнього насильства щодо літніх осіб, було розглянуто в програмі соціологічного опитування «Літні жінки та чоловіки: якість життя та соціальний добробут» (2013) [11]. Питання ефективності функціонування закладів, що надають послуги постраждалим жінкам, досліджено в Звіті за результатами моніторингу спеціальних закладів для жінок, постраждалих від домашнього насильства (2012) [12] та в рамках соціологічного дослідження «Доступність соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства» [13].

Становлення нових викликів у сфері гендерно зумовленого насильства в зв'язку з розвитком збройного конфлікту на сході України обумовило потребу в новому дослідженні різних форм насильства щодо жінок на територіях, постраждалих від конфлікту [14]. Нарешті, 2017 року реалізовано першу в країні комплексну оцінку економічної вартості наслідків насильства щодо жінок, в рамках якої розраховано сумарні економічні втрати від домашнього насильства та оцінено особисті збитки постраждалих жінок [15].

Разом із тим, численні аспекти взаємодії громадян, постраждалих від домашнього насильства, та правоохоронців залишаються поза можливостями системного моніторингу. Неповнота інформації, що характеризує проблеми, з якими вони можуть стикатися підчас звернення до правоохоронних органів, обмежує розробку ефективних інструментів протидії домашньому насильству, які відповідали би реальним потребам потерпілих, забезпечували адекватне покарання кривдників та сприяли попередженню ризиків повторення насильства. Це зумовлює необхідність пошуку нових наукових підходів до збору та узагальнення інформації, що мають ґрунтуватися на кращих міжнародних стандартах і враховувати національні особливості розвитку.

Метою даної статті є започаткування експертного обговорення актуальних проблем, що існують у сфері реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства. З цією метою було проведено спеціальне опитування громадян, які зазнали насильства в сім'ї та зверталися по допомогу до правоохоронних органів. Дослідження суб'єктивних оцінок, наданих громадянами роботі спеціальних підрозділів національної поліції з протидії домашньому насильству, виконано за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення (*UNFPA*) за ініціативи Міністерства внутрішніх справ України.

Наукова новизна даного дослідження полягає в обґрунтуванні та апробації нових методологічних підходів до оцінки ефективності роботи правоохоронних органів, що ґрунтуються на використанні соціологічних методів дослідження. Використання нових показників моніторингу та оцінювання дозволить не лише підвищити ефективність реагування на домашнє насильство та посилити рівень безпеки громадян, а й підвищити рівень довіри населення до правоохоронних органів, покращити міжсекторальну взаємодію між службами, залученими до протидії насильству, та сприяти розвитку гендерної чутливості правоохоронців у контексті їх неупередженого ставлення до проблеми домашнього насильства.

Соціально-демографічні характеристики респондентів. Цільова група опитування була представлена громадянами, які зверталися до правоохоронних органів у зв'язку з домашнім насильством протягом січня–жовтня 2017 року. Методом індивідуального інтерв'ю у пілотних регіонах, де працюють мобільні групи поліції з протидії домашньому насильству «Поліна»¹, було опитано 349 респондентів. Їх рекрутинг здійснювався за участі правоохоронців, працівників соціальних служб та громадських організацій, які надають допомогу потерпілим від насильства².

¹ З червня 2017 р. мобільні групи Нацполіції працюють в Дарницькому районі м. Київ, Малиновському районі м. Одеса та Северодонецьку. Як співставні райони/населені пункти для порівняння результатів роботи правоохоронців були обрані Деснянський район Києва, Київський район м. Одеса та Краматорськ.

² Зокрема, до проведення опитування були залучені фахівці Центру у справах сім'ї та жінок Деснянського району м. Київ, відділу сімейної та молодіжної політики Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Дарницької РДА (м. Київ), Краматорського міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (м. Краматорськ, Донецька обл.), Всеукраїнської ГО Донецький відділ «Союз українок» (м. Краматорськ, Донецька обл.), Северодонецького міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (м. Северодонецьк, Луганська обл.), відділу соціальної роботи Одеського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Малиновському районі (м. Одеса), відділу соціальної роботи Одеського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Київському районі (м. Одеса).

Переважає більшість опитаних громадян, які зверталися до правоохоронців із приводу домашнього насильства, були жінками, однак чоловіки склали майже п'яту частину всіх респондентів. Основна частина опитаних належали до найбільш активного репродуктивного віку (20–39 років), разом з тим у вибірковій сукупності були представлені й старші вікові групи (17 % респондентів старше 50 років), а також декілька осіб віком до 20 років.

Більше половини опитаних громадян, які пережили домашнє насильство, перебували в офіційному або незареєстрованому шлюбі, майже половина з них мали дітей віком до 18 років. Переважає більшість респондентів мали вищу освіту, понад 60 % з них були зайняті на ринку праці. Разом із тим, до вибіркової сукупності потрапили й інші категорії громадян, – безробітні, пенсіонери, особи, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною тощо.

Близько третини респондентів підтвердили приналежність до певної вразливої категорії населення, в тому числі внутрішньо переміщених осіб (18 %), сімей у складних життєвих обставинах, які перебувають на обліку соціальних служб (14 %), багатодітних сімей та людей з інвалідністю (10 %).

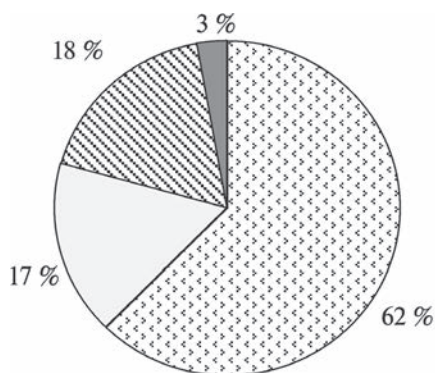
Основні результати дослідження. Як показали результати опитування, домашнє насильство може перетворюватися на системну проблему для потерпілих, оскільки більше третини респондентів зазначили, що їм і раніше доводилося звертатися до поліції з цього приводу (рис. 1). Рівень повторних звернень з приводу насильства в сім'ї залишається досить високим: кожен п'ятий респондент звертався до правоохоронців із цією проблемою принаймні декілька разів, а 3 % опитаних повідомили, що вони постійно стикаються з проявами насильства у власній родині.

Найбільш поширеною причиною звернень до поліції з приводу домашнього насильства є нанесення фізичних ушкоджень різного ступеня. Зокрема, половина респондентів повідомили, що основною причиною їх звернення було саме фізичне насильство (рис. 2). Третина потерпілих зверталися до поліції з приводу емоційного насильства в родині, що виражалося у формі сварок, погроз, шантажу або контролю. Кожен сьомий респондент звертався до правоохоронців у зв'язку з вчиненням економічного насильства, коли члени родини відбирали в нього майно або гроші, позбавляли засобів існування. Лише 3 % опитаних громадян зазначили, що вони зверталися до поліції з приводу вчинення сексуального насильства в сім'ї.

Більше половини звернень потерпілих до поліції були пов'язані з діями теперішнього або колишнього подружжя (табл. 3). Це підтверджує переважну гендерну зумовленість домашнього насильства, внаслідок якої найбільш поширеним залишається насильство з боку інтимного партнера. Абсолютну більшість серед потерпілих цієї категорії становлять жінки (91 % респондентів), більше половини їхніх звернень пов'язані з проявами фізичного насильства.

Привертає увагу й помітна роль міжпоколінного насильства в сім'ях, оскільки кожен дев'ятий респондент звертався до поліції з приводу насильницьких дій з боку власних дітей або онуків. Ця категорія потерпілих переважно представлена літніми людьми: половина респондентів, які стикалися з насильством з боку дітей, належали до вікової групи старше 60 років. Їхні звернення також здебільшого пов'язуються з фізичним насильством; емоційне насильство виступало причиною звернення лише в третині випадків.

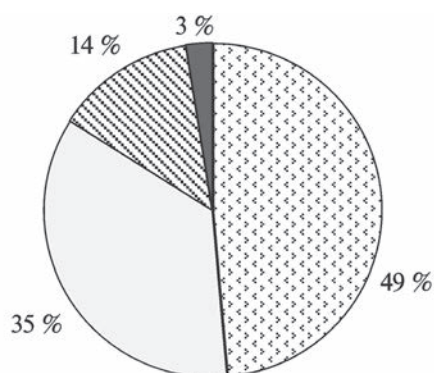
Близько 8 % респондентів зверталися до поліції внаслідок насильства з боку власних батьків; основною формою насильства в цьому випадку було емоційне.

- ☒ Ні, це перший випадок
- ☐ Так, зверталася один раз
- ▨ Так, зверталася декілька разів
- Так, звертаюся регулярно

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Чи доводилося вам раніше звертатися до поліції з приводу насильства в сім'ї?», % опитаних

Джерело: результати спеціального опитування.

- ▨ Фізичне насильство
- ☐ Емоційне, психологічне насильство
- ▨ Економічне насильство
- Сексуальне насильство
- ☒ Ні, це перший випадок

Рис. 2. Основна причина останнього звернення до правоохоронних органів з приводу насильства в сім'ї, % опитаних

Таблиця 1. Розподіл відповідей потерпілих від домашнього насильства на запитання «Ким Вам доводиться особа, яка заподіяла насильство?», % всіх опитаних

Категорії кривдників	Частка респондентів, %
Чоловік / дружина	43
Колишній чоловік / дружина	14
Батько / мати	8
Брат / сестра	7
Син / донька	11
Онук / онука	2
Батьки чоловіка / дружини	3
Інший родич	9
Інші особи	7

* Сума перевищує 100 %, оскільки респонденти могли обирати декілька варіантів відповідей.

Джерело: результати спеціального опитування.

Привертає увагу, що в цій групі потерпілих зростає частка чоловіків (майже 40 %), а основна частина жертв має вік 20–29 років. Четверть потерпілих зазначили, що свідками тих насильницьких ситуацій, які їм довелося пережити, були неповнолітні діти, а декілька відсотків респондентів наголосили, що діти також постраждали на місці події. Серед інших груп кривдників респонденти зазначали такі категорії родичів, як власні брати/сестри, батьки подружжя, вітчимами та навіть співмешканці доньок.

Таблиця 2. Розподіл відповідей потерпілих від домашнього насильства на запитання «Яким чином відбулося звернення до поліції?», % всіх опитаних

Канали звернення до правоохоронних органів	Частка респондентів, %
Екстрений телефонний виклик (номери 102, 112, інші номери)	66
Телефонний дзвінок до районного відділу поліції / дільничного інспектора	17
Відвідування відділу поліції	13
Особисте звернення до представників правоохоронних органів	3
Звернення від працівника соціальної служби / ГО	4
Не знаю	5

* Сума перевищує 100 %, оскільки респонденти могли обирати декілька варіантів відповідей.
 Джерело: результати спеціального соціологічного опитування.

З огляду на високу замовчуваність домашнього насильства, значний інтерес становить дослідження причин, які визначають небажання потерпілих притягувати кривдників до відповідальності, та обставини звернень до поліції. Як показали результати опитування, звернення до поліції з приводу насильства в сім'ї переважно надходять від самих потерпілих (69 % звернень), 16 % звернень ініціювали сторонні особи, які були свідками насильства, у тому числі сусіди, знайомі, випадкові свідки події, представники організацій, які працюють з жертвами насильства, або місцевих органів влади. Лише 13 % громадян, які контактували з правоохоронцями, повідомили, що звернення до поліції надійшло від їхніх родичів або інших членів сім'ї, 2 % респондентів зазначили, що звернення були ініційовані самими кривдниками.

Не менший інтерес становить й інформація щодо способу звернення до поліції у зв'язку з домашнім насильством. Дані опитування показали, що дві третини потерпілих зверталися на екстрені телефонні номери (102, 112, інші місцеві номери), оскільки потребували термінової допомоги поліції (табл. 2). Кожен шостий респондент телефонував до районного відділення поліції або дільничного інспектора, 13 % потерпілих особисто відвідували відділення поліції, аби поскаржитися на кривдників. Декілька відсотків опитаних зверталися по допомогу до правоохоронців в індивідуальному порядку (через знайомих, при зустрічі на вулиці); незначна кількість звернень надійшла від відповідальних працівників соціальних служб / громадських організацій, які працюють з потерпілими від насильства.

Відповідно до чинного законодавства, за підсумками звернення потерпілих від домашнього насильства правоохоронці можуть ухвалювати рішення щодо різних запобіжних заходів до порушника на місці події. Основна частина респондентів повідомили, що за підсумками їхнього звернення було проведено профілактичну бесіду з кривдником, а також складено адміністративний протокол за фактом правопорушення (40 % респондентів). Здебільшого ці рішення застосовувалися у випадках фізичного та емоційного насильства в сім'ї. Винесенням офіційного попередження порушнику завершилося лише кожне десяте звернення опитаних потерпілих, у той час як про затримання порушників, складання захисних приписів і порушення кримінальних проваджень (за вчинення фізичного насильства, що призвело до фізичних ушкоджень) повідомили лише декілька респондентів даного опитування.

Таблиця 3. Розподіл відповідей потерпілих від домашнього насильства на запитання «Чому саме Ви залишилися незадоволеними ухваленим рішенням?», % респондентів, які залишилися в тій чи іншій мірі незадоволеними ухваленим рішенням

Причини незадоволення рішенням	Частка респондентів, %
Вважаю недостатнім покарання кривдника	34
Вважаю покарання кривдника надто суворим	2
Рішення може мати негативні наслідки для моєї сім'ї	13
Рішення може призвести до небажаного розголосу всіх обставин події	8
Рішення не вирішує проблему	42
Рішення не захищає мене від повторення подібних ситуацій	36
Інше	1

* Сума перевищує 100 %, оскільки респонденти могли обирати декілька варіантів відповідей.
Джерело: результати спеціального соціологічного опитування.

Дві третини громадян, які зверталися до поліції з приводу домашнього насильства, виявилися здебільшого задоволені рішенням правоохоронців, при цьому 37 % з них були повністю задоволені результатом звернення. Разом з тим, той факт, що кожен десятий потерпілий був повністю незадоволений результатом звернення, має повернути увагу фахівців, які відповідають за моніторинг та оцінку роботи правоохоронних органів, та стимулювати застосування більш ефективних заходів до кривдників. Основна причина незадоволення громадян рішенням, що було ухвалено поліцією за підсумками звернення (понад 40 % незадоволених респондентів), пов'язана з тим, що обраний захід не сприяє вирішенню проблеми насильства у їхніх родинах (табл. 3). Також, на думку третини опитаних, покарання кривдників є недостатнім та не захищає їх від повторення подібних ситуацій у майбутньому. Значно менше респондентів висловили незадоволення тим, що ухвалене рішення може мати негативні наслідки для їхніх сімей або призвести до небажаного розголосу обставин події.

Іншим аспектом, що стримує ефективність запобіжних заходів щодо кривдників, є небажання жертв подавати на них заяви до правоохоронних органів або поширення випадків, коли потерпілі забирають свої заяви протягом нетривалого часу. Дійсно, за результатами опитування, офіційні заяви на кривдників одразу на місці події або у відділенні поліції написали менше половини потерпілих громадян. Решта не подавали заяву на порушників, при цьому 5 % респондентів поінформували, що підготовлені ними заяви не були зареєстровані в поліції. Серед причин, через які заяви не були належним чином зареєстровані, потерпілі називали відсутність у них часу на проходження складних адміністративних формальностей або відсутність у них на руках необхідних документів (наприклад, паспорту). Разом із тим, дев'ять респондентів повідомили, що їм відмовили в реєстрації заяви, пославшись на необґрунтованість звинувачень або відсутність складу злочину, а п'ять опитаних зазначили, що правоохоронці відмовили їм у реєстрації заяви без пояснення причин відмови.

Ті ж потерпілі, які свідомо не подавали заяви на своїх кривдників, посилаються на особисті причини цього кроку (як-от небажання широкого розголосу події,

прагнення зберегти сім'ю або ж побоювання негативного впливу на дітей) та вичерпання конфлікту, у зв'язку з чим подальші кроки були недоцільними (табл. 4). Кожен шостий респондент повідомив, що подавати офіційну заяву його відмовив сам кривдник або інші родичі та знайомі. У розгорнутих відповідях потерпілі також зазначали такі причини, як страх перед кривдником, відсутність часу та незнання процедурних моментів притягнення порушників до відповідальності: «я навіть не знала, що це можна зробити, а поліція мені не запропонувала» (жінка, 49 років).

Не менш важливим питанням превентивних заходів у сфері протидії домашньому насильству є розвиток міжсекторальної взаємодії різних служб і надавачів послуг, залучених до підтримки потерпілих. Інформування громадян щодо можливостей отримання соціальних послуг, допомоги психолога та функціонування спеціальних кризових центрів має бути невід'ємною складовою роботи правоохоронців, особливо спеціальних підрозділів із протидії домашньому насильству. На жаль, рівень звернення громадян по спеціалізовані послуги для жертв домашнього насильства залишається досить низьким: лише половина респондентів, які контактували з поліцією з цього приводу, зверталася також і до соціальних служб, здатних надати фахові інформаційні, консультативні, реабілітаційні послуги (табл. 5). Ще менш поширеними виявилися звернення до психологів (кожен п'ятий респондент) та громадських організацій, які надають різнопланову підтримку жертвам домашнього насильства (кожен десятий респондент). Поодинокі громадяни згадували про звернення на «гарячі» інформаційні лінії, отримання інформації в інтернет-ресурсах та соціальних мережах, або звернення до місцевих органів влади.

З метою оцінювання рівня задоволеності громадян результатами взаємодії з правоохоронними органами були використані бальні оцінки (за шкалою від 1 до 5 балів), які дали змогу оцінити рівень задоволеності потерпілих від домашнього насильства наданими послугами. Процес оцінювання передбачав охоплення різних аспектів роботи правоохоронних органів, від яких залежить рівень довіри населення: своєчасність та ефективність наданої допомоги, прозорість і неупередженість дій правоохоронців, об'єктивність ухваленого рішення та забезпечення належної поінформованості громадян.

Таблиця 4. Розподіл відповідей потерпілих на запитання «Чому саме Ви не написали заяву на порушника?», % опитаних, які не подавали заяву на порушника

Причини	Частка респондентів, %
Конфлікт було вичерпано, тож у подальших кроках не було потреби	32
Через особисті причини (небажання розголосу, бажання зберегти сім'ю, негативний вплив на дітей)	36
Подавати заяву відмовив порушник / кривдник	16
Подавати заяву відмовили родичі, друзі, сусіди	17
Подавати заяву відмовили правоохоронці	1
Інше	2

Джерело: результати спеціального соціологічного опитування.

Таблиця 5. Розподіл відповідей потерпілих від домашнього насильства на запитання «Крім правоохоронців, до яких служб / надавачів послуг Ви зверталися з приводу домашнього насильства?», % усіх опитаних

Служби / надавачі послуг	Частка респондентів, %
Телефонні лінії довіри, інформаційні інтернет-ресурси	5
Соціальні служби, центри надання соціальних послуг	55
Психологи, центри соціально-психологічної підтримки	23
Громадські організації, які надають допомогу потерпілим від домашнього насильства	10
Групи підтримки для потерпілих від насильства в соціальних мережах	3
Інше	1

Джерело: результати спеціального соціологічного опитування.

Згідно з результатами опитування в досліджуваних регіонах, потерпілі від домашнього насильства оцінили рівень задоволення результатами взаємодії з правоохоронцями в середньому в 3,7 бали за шкалою від 1 до 5 балів (де 1 – повністю незадоволений, 5 – повністю задоволений). У розрізі окремих аспектів взаємодії (рис. 3), найвищі оцінки отримали неупередженість правоохоронців, що вимірювалась рівнем їхньої толерантності та поваги до всіх учасників події (3,9 бали), та своєчасність наданої допомоги, тобто швидкість реагування на звернення (3,8 бали). Дещо нижчими виявилися оцінки прозорості дій правоохоронців (3,7 бали) та ефективності наданої допомоги (3,7 бали), які розглянуто крізь призму серйозності сприйняття причин звернення та належного з'ясування всіх обставин події. Рівень інформування учасників події про їхні права, можливості та доступність спеціалізованих послуг для потерпілих (кризові центри, соціальні послуги, юридична підтримка тощо) громадяни оцінили в 3,6 бали з п'яти можливих. Найменше потерпілі були задоволені об'єктивністю рішення, ухваленого правоохоронцями за підсумками звернення (відповідно 3,3 бали).

Про ефективність роботи правоохоронців свідчатиме й позитивна динаміка відчуття безпеки потерпілих після звернення до поліції. На жаль, лише близько чверті опитаних підтвердили, що вони почувалися набагато безпечніше після звернення.

Водночас, хоча 44 % потерпілих зазначили, що почувуються порівняно безпечніше, вони висловлювали побоювання щодо можливості повторення насильства в майбутньому. Привертає увагу, що 17 % опитаних не почувалися ані трохи безпечніше після звернення до поліції, а кожен десятий із них вважав, що звернення жодним чином не вплинуло на його відчуття особистої безпеки.

До позитивних наслідків звернення до правоохоронних органів варто віднести й підвищення поінформованості потерпілих щодо стратегій поведінки у випадку повторення домашнього насильства та джерел пошуку допомоги. Дві третини опитаних громадян зазначили, що на момент опитування вони чітко знали, як себе поводити та куди можна звернутися по допомогу, ще 30 % респондентів були поінформовані, де можна отримати необхідну інформацію у випадку потреби. Лише 5 % опитаних (як жінки, так і чоловіки різного віку), повідомили, що вони не знають, як поводитися у разі повторення насильства, та де слід шукати потрібну інформацію.

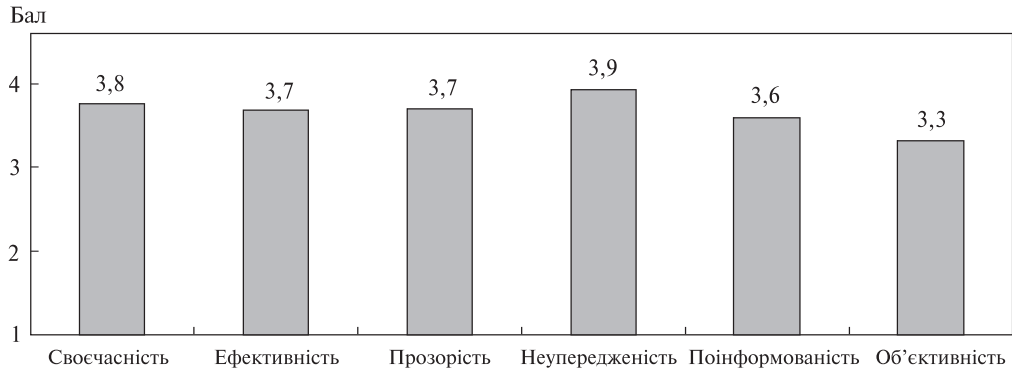

Рис. 3. Рівень задоволеності громадян різними аспектами взаємодії з правоохоронними органами, середній бал (за шкалою від 1 до 5 балів, де 1 – повністю незадоволений, 5 – повністю задоволений)

Джерело: розраховано за результатами спеціального опитування.

Таблиця 6. Розподіл відповідей потерпілих від домашнього насильства на запитання «На що мають звернути увагу представники поліції, аби ефективніше надавати допомогу потерпілим від домашнього насильства?», % усіх опитаних

Відповіді	Частка респондентів, %
Мене все влаштовує / не бачу жодних недоліків у роботі	32
Застосувати більш суворі заходи до кривдників	38
Виявляти більше поваги та співчуття до потерпілих від домашнього насильства	16
Забезпечити потерпілим можливість спілкування з правоохоронцями тієї ж статі	5
Дотримуватися конфіденційності інформації та намагатися уникнути широкого розголосу події	10
Надавати більше роз'яснень щодо можливості притягнення кривдників до відповідальності	23
Надавати більше інформації щодо організацій, які надають послуги потерпілим	20
Приділяти більше уваги плануванню безпеки потерпілих	24
Інше	2

Джерело: результати спеціального опитування.

Нарешті, опитування громадян дає змогу дізнатися про їхнє бачення конкретних проблем у роботі правоохоронних органів, із якими вони могли стикатися, та шляхів їх подолання. Хоча третина респондентів даного дослідження повідомили, що вони не вбачають жодних проблем у роботі правоохоронців, решта виявилися досить активними у формуванні пропозицій (табл. 6). Так, 38 % опитаних переконані в необхідності застосування суворіших заходів до кривдників, кожен п'ятий наголосив на потребі в посиленні планування безпеки потерпілих, роз'ясненні можливостей притягнення кривдників до відповідальності та інформуванні щодо організацій,

які надають спеціалізовані послуги. Респонденти були стурбовані й браком поваги та емпатії з боку правоохоронців (16 % опитаних), а також можливістю розголосу персональної інформації щодо всіх обставин події (10 % потерпілих).

Надаючи власні пропозиції щодо вдосконалення роботи правоохоронців, опитані громадяни наголошували на доцільності запровадження спеціальних механізмів вилучення кривдників із сім'ї, що мають змінити підходи надання тимчасового безпечного помешкання потерпілим. Вони також привертали увагу до важливості швидкого реагування поліції на звернення громадян із приводу домашнього насильства, оскільки *«саме від цього в багатьох випадках може залежати життя людини»* (жінка, 34 роки).

Висновки та рекомендації. Сучасний прогрес у сфері протидії домашньому насильству в Україні пов'язується не лише з удосконаленням національного законодавства та його поступовим приведенням у відповідність із міжнародними стандартами, а й широкою інформаційно-просвітницькою роботою, що покликана сприяти підвищенню обізнаності населення. Зокрема, зростання кількості звернень громадян на Національну «гарячу» лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації демонструє подолання суспільних настанов на замовчування подібних випадків і сприйняття їх як нормальної моделі поведінки в родині. Наслідком роз'яснювальної роботи з населенням є й зростання числа повідомлень про випадки домашнього насильства до правоохоронних органів, що свідчить про поступове підвищення рівня довіри громадян до поліції.

Разом із тим, статистика звернень громадян до правоохоронних органів не дає змоги оцінити ефективність роботи правоохоронців із протидії та попередження домашнього насильства, окреслити проблемні питання взаємодії, дослідити загальний рівень задоволення громадян результатами взаємодії. З цією метою в міжнародній практиці застосовуються соціологічні опитування, які є не лише інструментом оцінювання рівня довіри населення до поліції, а й каналом «зворотнього зв'язку» з представниками місцевих громад.

Результати опитування громадян, які зверталися до правоохоронних органів у зв'язку з домашнім насильством, дали змогу уточнити найпоширеніші форми домашнього насильства, «профілі» вразливості потерпілих та особливості їх звернення по допомогу. Водночас, була окреслена низка проблемних питань у роботі поліції та можливі шляхи їх вирішення. Найбільшою підтримкою опитаних осіб користувалися ідеї застосування суворіших заходів до порушників, які вчиняють домашнє насильство, та роз'яснення потерпілим їхніх прав і можливостей притягнення кривдників до відповідальності. Важливо, що значна частина респондентів також вважає, що правоохоронцям наразі бракує емпатії та толерантного ставлення до потерпілих від домашнього насильства. Це зумовлює необхідність розробки та широкого впровадження спеціальних тренінгових програм для працівників правоохоронних органів, що сприятимуть підвищенню їх гендерної чутливості, напрацювання засад етичного спілкування з особами, які пережили домашнє насильство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 20.01.2018).

2. Mulugeta E. Community Policing: Practice, Roles, Challenges and Prospects in Crime Prevention in East Gojjam Administrative Zone / Mulugeta E., Mekuriaw D. // *Social Crimonol.* – 2017. – 5. – 160 p.
3. Ковальова О.В. Суб'єкти запобігання насильству в сім'ї: повноваження та характеристика // *Актуальні проблеми держави і права* : Зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 25. – С. 460–465.
4. Ковальова О.В. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* – 2007. – Вип. 38. – С. 206–215.
5. Аніщук Н.В. Гендерне насильство у правовому житті України : монографія / Н.В. Аніщук. – Одеса : Юрид. літ, 2007. – 232 с.
6. Левченко К.Б. Насильство стосовно жінок: законодавчі та адміністративно-організаційні заходи протидії (1995–2002 роки) / К.Б. Левченко // *Право і безпека.* – 2002. – № 2. – С. 90–94.
7. Христова Г.О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект / Г.О. Христова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842 (дата звернення: 20.01.2018).
8. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В.М. Бондаровська, О.О. Кочемировська, Г.М. Лактіоновата ін.; за ред. О. Кочемировської. – Київ : ФОП Клименко Ю.Я., 2010. – 372 с.
9. *Ukraine Demographic and Health Survey, UCSR and Macro International.* – Calverton, Maryland, 2007. – 267 p.
10. Поширення насильства щодо дівчат та жінок / GfK Ukraine; ЮНФПА. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf> (дата звернення: 20.01.2018).
11. Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держслужба статистики України [та ін.]. – Київ : К.І.С., 2013. – 433 с.
12. *Situation of Older Women in Ukraine / UCSR and UNFPA.* – Kyiv, 2014. – 89 p.
13. Де і як можуть отримати допомогу постраждали від насильства в сім'ї: Звіт за результатами моніторингу спеціальних закладів. – Київ : Ла Страда-Україна, Мінсоцполітики, 2012. – 79 с.
14. Демченко І. Доступність соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства: Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження / ЮНФПА; Мінсоцполітики України. – Київ, 2014. – 51 с.
15. Гендерно обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту: Звіт за результатами дослідження / УЦСР, ЮНФПА. – 2015. – Режим доступу: http://www.unfpa.org.ua/files/articles/6/55/GBV%20Prevalence%20Survey_UKR.pdf (дата звернення: 20.01.2018).
16. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні. – Київ : UNFPA, ГО «Український центр соціальних реформ», 2017. – 104 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 r. «Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylystvu» [The Law of Ukraine of December 7, 2017 «On Prevention and Combating Domestic Violence»] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].
2. Mulugeta, E., & Mekuriaw, D. (2017). Community Policing: Practice, Roles, Challenges and Prospects in Crime Prevention in East Gojjam Administrative Zone. *Social Crimonol*, 5, 160.
3. Kovalova, O.V. (2007). Sub'iekty zapobihannia nasylystvu v sim'i: povnovazhennia ta kharakterystyka [Subjects of prevention of domestic violence: powers and characteristics]. *Aktualni problemy derzhavy i prava - Actual problems of state and law*, 25, 460-465 [in Ukrainian].
4. Kovalova, O.V. (2007). Osnovni napriamky udoskonalennia diialnosti sluzhby dilnychnykh inspektoriv militsii shchodo poperedzhennia nasylystva v sim'i [The main directions of improvement of the service of district police inspectors in the prevention of domestic violence]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnykh sprav - Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 38, 206-215 [in Ukrainian].
5. Anishhuk, N.V. (2007). *Henderne nasylystvo u pravovomu zhytti Ukrainy [Gender Violence in the Legal Life of Ukraine]*. Odessa : Yurydychna literature [in Ukrainian].
6. Levchenko, K.B. (2002). Nasylystvo stosovno zhinok: zakonodavchi ta administratyvno-orhanizatsiini zakhody protydiu (1995-2002 roky) [Violence against women: legislative and administrative-organ-

- izational measures of counteraction (1995-2002)]. *Pravo i bezpeka - Law and Security*, 2, 90-94 [in Ukrainian].
7. Hrystova, G.O. (n.d.). Nasylstvo v sim'i ta shliakhy yoho poperedzhennia: zakonodavchyi aspekt [Violence in the family and ways to prevent it: the legislative aspect]. *khpg.org*. Retrieved from www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842 [in Ukrainian].
 8. Bondarowska, V.M., Kochemyrovskaya, O.O., & Laktionovata, H.M. et al. (2010). *Stan systemy poperedzhennia nasylstva v sim'i v Ukraini: pravovi, sotsialni, psykholohichni ta medychni aspekty [The state of the system of prevention of domestic violence in Ukraine: legal, social, psychological and medical aspects]*. O.O. Kochemyrovskaya (Ed.). Kyiv : Vydavnytstvo FOP Klymenko Iu.Ia. [in Ukrainian].
 9. *Ukraine Demographic and Health Survey* (2007). UCSR and Macro International. Calverton. Maryland.
 10. Poshyrennia nasylstva shchodo divchat ta zhinok, pidhotovleno GfK Ukraine na zamovlennia YuNFPA, 2014 [The spread of violence against girls and women was prepared by GfK Ukraine on behalf of UNFPA, 2014]. (2014). *unfpa.org.ua*. Retrieved from: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf> [in Ukrainian].
 11. *Ukraina. Mulyindykatorne klasterne obstezhennia domohospodarstv, 2012 [Ukraine. Multiindicator Cluster Survey of Households, 2012]*. (2013). Derzhsluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
 12. *Situation of Older Women in Ukraine* (2014). UCSR and UNFPA. Kyiv.
 13. *De i yak mozhut otrymaty dopomohu postrazhdali vid nasylstva v sim'i: Zvit za rezultatamy monitorynhu spetsialnykh zakladiv [Where and how can help victims of domestic violence: Report on monitoring results of specialist institutions]*. (2012). Minsocpolityky. Kyiv : La Strada-Ukraina [in Ukrainian].
 14. Demchenko, I. *Analitichnyi zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia «Dostupnist sotsialnykh posluh zhinokam, yakі postrazhdaly vid nasylstva» [Analytical report on the results of a sociological study «Accessibility of social services to women who have suffered from violence»]* (2014). JuNFPA . Minsocpolityky Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
 15. *Genderno-obumovlene nasylstvo v rehionakh, yakі postrazhdaly vid konfliktu. Zvit za rezultatamy doslidzhennia [Gender-based violence in the regions affected by the conflict. Report on the results of the study]* (2015). UCSR, UNFPA. *unfpa.org.ua*. Retrieved from: http://www.unfpa.org.ua/files/articles/6/55/GBV%20Prevalence%20Survey_UKR.pdf [in Ukrainian].
 16. *Ekonomichni naslidky nasylstva shchodo zhinok v Ukraini [The Economic Consequences of Violence Against Women in Ukraine]* (2017). UNFPA, NGO «Ukrainian Center for Social Reforms». Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 24.01.2018.